

λε, αν δεν εδωκεμεν απο το γεγονος της υπαρξεως ανιδιοτελών πράξεων. Εφ' όσον θα δεχθώ τις την υπαρξιν τοιούτων πράξεων, τούθ' υπερκατ' αυτόν είναι γεγονός αναμφισβήτητον, οφείλει να δεχθώ και την αντιπροσωπείαν της βουλήσεως.

Αλλά είναι φανερόν ότι ή ψυχολογική αυτη ανάλυσις δεν αποτελεί ούδὲ πόρρωθεν επιστημονικήν απόδειξιν της υπαρξεως ανιδιοτελών πράξεων. Αλλ' όχι μόνον δεν αποδεικνύει την βάσιν του ο Rehmke, αλλά και ή συλλογιστική, με την οποίαν ουτος προσπαθει ν' αποδείξη την υπαρξιν ανιδιοτελών πράξεων δια ψυχολογικής ανάλυσεως της έννοιας τούτων είναι θεμελιωδώς εσφαλμένη, διότι στηρίζεται επί βασικού λογικού σφάλματος. Υπάρχουν ανιδιοτελείς πράξεις, μάς λέγει. Ποίαι είναι αυται; Εκείναι, κατά τας όποιας ο πράττων δεν σκέπτεται τον έαυτον του άλλ' άλλο πρόσωπον. Πώς είναι όμως τούτο δυνατόν να συμβαίη; Είναι δυνατόν, διότι υπάρχουν πολλαί περιπτώσεις, καθ' ός ο πράττων αντιλαμβάνεται έαυτον μετ' άλλου προσώπου εν, όποτε ουτος παρίσταται ως αντιπροσωπεύουσα θέλησις μιᾶς άλλης συνειδήσεως δηλ. του υπέρ ου πράττει. Αλλά είναι δυνατόν μία συνείδησις έχουσα την ίδιαν της αυθυπαρξίαν να είναι συγχρόνως αντιπρόσωπος της θελήσεως άλλης συνειδήσεως; Τούτο το έρώτημα φέρει εις προφανή δυσχέρειαν και άμηχανίαν τον Rehmke, τοσοούτω μάλλον καθ' όσον προηγουμένως εξέηρε την ιδιότητα της συνειδήσεως ως ενιαίας και επί της ένότητος ταύτης της συνειδήσεως έστήριξε την κατά του Kant πολεμικήν του (βλ. δηλαδή δεν δύναται ή συνείδησις να είναι επιτάσσων και επιτασσόμενος) αντι δὲ άλλης επιστημονικής απαντήσεως λέγει ότι θα ήτο πράγματι άκατανόητος μία τοιαύτη αντιπροσωπεία θελήσεως, εάν δεν έχομεν γνωστόν το γεγονός των ανιδιοτελών πράξεων.

Είναι εφ' έαυτου φανερόν ότι ή συλλογιστική αυτη χωλαίνει λογικώς, αποτελούσα φαύλον κύκλον. Διότι ή απάντησις «πρέπει να δεχθώμεν αντιπροσωπείαν θελήσεως, διότι εάν δεν παραδεχθώμεν τοιαύτην τότε μένουσιν ανεξηγήηται αι ανιδιοτελείς πράξεις, των όποιων ή υπαρξίς είναι γεγονός» αποτελεί petitio principii. Τούτο ακριβώς είναι το ζητούμενον αν δηλαδή υπάρχουν εν γένει ανιδιοτελείς πράξεις. Ενώ δὲ επιχειρών την απόδειξιν ταύτην ο Rehmke αναλύει ψυχολογικώς την έννοιαν της ανιδιοτελείας, λαμβάνει την αποδεικτικάν πρότασιν ως αποδεδειγμένην και προσπαθει επί ταύτης να στηρίξη την απόδειξιν. Ο κύκλος, εις τον όποιον περιπίπτει, είναι φανερός, έτι δὲ φανερωτέρω καθίσταται ή αδυναμία της αποδείξεως της υπαρξεως εν γένει ανιδιοτελών πράξεων. Εάν ο R. ελάμβανεν ως βεβαιωμένην αλήθειαν a priori την υπαρξιν ανιδιοτελών πράξεων τότε ποίος ο λόγος να επιχει-

ρήσιν απόδειξιν; Βεβαίως ούδεις λόγος υπήρχε προς τούτο, αλλά τότε όμως δεν θα του επέτρεπετο να κάμνη λόγον περι επιστημονικότητος (ή Ηθική ως επιστήμη) διότι ή a priori αποδοχή της αλήθείας της υπαρξεως ανιδιοτελών πράξεων αποτελεί όχι αλήθειαν επιστημονικήν, αποδεδειγμένην ή αποδειξιμον τουλάχιστον, αλλά καθαράν μεταφυσικήν.

Επομένως δυσὸν θάττερον. Η ο Rehmke θεωρεί τας ανιδιοτελείς πράξεις a priori ως αληθείς, όποτε τούτο ως μεταφυσική πρότασις δεν χρήζει αποδείξεως τινος και συνεπώς δεν έχει επιστημονικήν βάσιν, ή δεν τας θεωρεί a priori αληθείς αλλά αποδεικτάς δια της λογικής και συνεπώς αντικείμενον επιστημονικής έρεύνης. Μέση κατάστασις αποκλείεται. Το πρώτον ασφαλώς δεν αποτελεί την αντίληψιν του Rehmke, διότι παν άλλο ή Μεταφυσικήν θεωρεί ουτος την διδασκαλίαν του, την όποιαν επιχειρεί ν' αποδείξη. Αλλά και εάν άκώμη υπετίθετο ότι ο Rehmke λαμβάνει a priori την υπαρξιν των ανιδιοτελών πράξεων, ή δὲ ψυχολογική ανάλυσις δεν είναι απόδειξις, άλλ' άπλώς ένας τρόπος, κατά τον όποιον φαντάζεται ουτος, ότι είναι δυνατή ή υπαρξίς ανιδιοτελών πράξεων και πάλιν—ανεξαρτήτως του ότι περι επιστημονικότητος ούδεις θα επέτρεπετο να γίνη λόγος—τούτο δεν θα είχεν αξίαν, διότι δι' αυτού του τρόπου θα μάς έδεικνυεν ουτος το πως κατ' αυτόν είναι «λογικώς δυνατά»—δηλαδή εις το πεδίο του Τσεώδους— αι ανιδιοτελείς πράξεις, και ουχι το αν εις την πραγματικότητα—δηλαδή εις το πεδίο του Πραγματικού—υπάρχουν τοιαύται πράξεις. Επί του προκειμένου δὲ δεν μάς ενδιαφέρει αν λογικώς είναι δυνατά ανιδιοτελείς πράξεις, άλλ' αν πραγματικώς υφίστανται. Λογικώς βέβαια οφείλομεν να δεχθώμεν την δυνατότητα ανιδιοτελών πράξεων, διότι εφ' όσον δεν αποδεικνύεται λογικώς το ότι ολαι αι άνθρωπιναι πράξεις είναι ιδιοτελείς, αλλά λαμβάνεται τούτο a priori, δύναται εξ ίσου a priori να ληφθῆ και το αντίθετον, ότι δηλαδή υπάρχουν ανιδιοτελείς πράξεις. Αλλ' εφ' όσον θα ληφθῆ ή υπαρξίς ανιδιοτελών πράξεων a priori ουτε ή παραδοχή τούτου θα έχη επιστημονικήν τινα σημασίαν, ουτε και ή απλή υπόδειξις του τρόπου, καθ' όν λογικώς θα ήσαν δυνατά αι πράξεις αυται, θα έχη αξίαν τινα, εφ' όσον δεν αποδεικνύεται ή εν τῆ πραγματικότητι υπαρξίς τούτων. Αλλ' έτι περαιτέρω. Καί αν άπλώς ο Rehmke δια της συλλογιστικής του ήθέλησε να δείξη την δυνατότητα των ανιδιοτελών πράξεων, πάλιν δεν το επέτυχε, διότι ή συλλογιστική του είναι εσφαλμένη, επομένως κατ' άλλον τρόπον και όχι καθ' όν τρόπον λέγει ο Rehmke είναι λογικώς δυνατή ή υπαρξίς ανιδιοτελών πράξεων. Αλλ' είναι αυτόδηλον, ότι ο Rehmke ουτε a priori λαμβάνει

τὴν ὑπαρξίν ἀνιδιοτελῶν πράξεων οὐτε ἀπλῶς τὸ λογικῶς δυνατὸν τούτων θέλει νὰ δείξῃ διότι θὰ ἤρκετο τότε εἰς μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἀρχὴ δὲν ἀπεδείχθη λογικῶς καί, ἐφ' ὅσον λογικῶς δὲν ἀληθεύει δὲν ἀποκλείει τὴν ἀλήθειαν τοῦ λογικῶς ἀνυπόθετου δηλ. τῆς μὴ εὐδαιμονιστικῆς ἀρχῆς. Ὁ Rehmke θέλει νὰ ἐπιχειρήσῃ τι πλεόν, ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ εἰς τὴν πραγματικότητά ὑπάρχουν ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, πλὴν ὅμως δὲν κατορθώνει τοῦτο, διότι ἢ παρ' αὐτοῦ ἐπιχειρουμένη ἀπόδειξις προσκυροῦσε εἰς θεμελιώδεις λογικοὺς νόμους καὶ συνεπῶς οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν. Ὡς ὅμως ὅμως κλονίζεται ἡ βῆσις τῆς Ἠθικῆς ὡς Ἐπιστήμης, ὡς τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Rehmke καὶ πίπτει ὀλόκληρον τοῦτου τὸ οικοδόμημα ὑπὸ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀποδείξεως τῆς βῆσεώς του.

Ἡ ἀδυναμία ὅμως αὕτη τῆς ἀποδείξεως ἀνιδιοτελῶν πράξεων ὄχι μόνον ἀπειρῶ τὸ οικοδόμημα τοῦ Rehmke τῆς ἐπιστημονικῆς βῆσεως, ἀλλὰ συγχρονῶς ἐπισημαίνει τὴν ἀρχὴν τῆς εὐδαιμονιστικῆς Ἠθικῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶσα ἀθροπικὴ πράξις ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἐκ πρώτης ὄψεως ἐκληφθῆ εἴτε ὡς μέσον πρὸς σκοπὸν τινά (τελικὴν τινά πράξιν) εἴτε αὐτοσκοπὸς (τελικὴ πράξις) πάντοτε πράγματι καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι μέσον πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν. Καὶ αὗται ἀκόμη αἱ πράξεις, τὰς ὁποίας ὁ Rehmke ἀποκαλεῖ ἀνιδιοτελεῖς, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς ἀντιεὐδαιμονικαί. Ἡ εὐδαιμονιστικὴ Ἠθικὴ ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἐνεργεῖ παρὰ καὶ ἐναντίον τοῦ συμφέροντός του. Ὁ τελεολογισμὸς, ὁ διέπων τὰς πράξεις τῶν ἐνσυνειδητῶν ὄντων, μᾶς καθιστᾷ φανερὸν ὅτι οἱ ἀνθρώπιοι σκοποί, αἱ Ἀξίαι, ἐκ τοῦ γεγονότος καὶ μόνον ὅτι ἠθελήθησαν καὶ κατὰ βούλησιν ἐπράχθησαν ἄγουν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν. Ἐντεῦθεν ἐπιτεταί ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Kant ἀσκηθεῖσα ὀξεῖα πολεμικὴ κατὰ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ οὐδαμῶς ἐκλόνησε τοῦτον καὶ ὅτι ἡ καντιανὴ Ἠθικὴ ἀξιοῦσα τὸ παρὰ τὸ συμφέρον πράττειν πίπτει ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς εὐδαιμονιστικῆς Ἠθικῆς.

Δὲν πρέπει νὰ παρασυρθῆ κανεὶς ἐκ τῆς λαϊκῆς ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς ἐθελοθυσίαν καὶ αὐταπάρνησιν τὴν πράξιν τοῦ διακινδυνεύοντος τὴν ἰδίαν ζωὴν διὰ τὴν σωσὴν τοῦ συγγενοῦς ἢ φίλου του. Τὸ γεγονός, ὅτι ἐσχέφθη καὶ ἐπεχείρησε, ἦτοι ἠθέλησε νὰ ἐκτεθῆ εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον (ἀνεξαρτήτως ἐννοεῖται τῶν ἐλατηρίων, ἀγάπη, φιλοδοξία, ἔρωσ κ.λ.π.) φανερώσει ὅτι ἡ πράξις αὕτη ἦτο μέσον πρὸς εὐδαιμονίαν. Ἐκ τοῦ ὅτι ἡμεῖς λ.χ. ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει δὲν θὰ διεκινδυνεύαμεν δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ὁ ἄλλος διακινδυνεύει παρὰ τὸ συμφέρον του καὶ παρὰ τὴν περὶ εὐδαιμονίας ἀντίληψίν του. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἄλλως ἀντιλαμβανόμεθα ἡμεῖς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὸ συμφέρον καὶ ἄλλως ἐκεῖνος. Ἡμεῖς προτιμῶμεν τὴν ἰδίαν μας ἡσυχίαν τῆς ζωῆς τοῦ

φίλου, ἐκεῖνος τὸ ἀντίθετον. Καὶ ἡμεῖς ἀδρανοῦντας καὶ ἐκεῖνος διακινδυνεύων πράττομεν ἀμφότεροι πρὸς τὸ συμφέρον μας καὶ διὰ τὴν ἰδίαν μας εὐδαιμονίαν. Τίς θὰ ἀμφισβητήσῃ, ὅτι εἶναι εὐδαιμονία τῆς μητρὸς ὁ κίνδυνος καὶ ἡ θυσία ἀκόμη τῆς ζωῆς τῆς χάριν τῶν ἰδίων τέκνων; Τὸ ὅτι αἰσθάνεται ἑαυτὴν μετὰ τῶν τέκνων τῆς ἔν, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Rehmke, δὲν σημαίνει τίποτ' ἄλλο εἰ μὴ ὅτι δὲν χωρίζεται τὴν προσωπικότητά της ἀπὸ τῶν τέκνων τῆς καὶ ὅτι τὸ συμφέρον τῶν τέκνων τῆς θεωρεῖ ἴδιον συμφέρον καὶ οὐχὶ ξένον. Ἐφ' ὅσον τὸ συμφέρον τῶν τέκνων τῆς θεωρεῖ ὡς ἴδιον τοῦ κατὰ τὴν ἀνιδιοτελείαν; Ἀναμφισβητήτως καὶ ἡ πράξις τῆς μητρὸς θυσιαζομένης χάριν τῶν τέκνων τῆς εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἰδιοτελεῖς πράξις, γενομένη χάριν τοῦ ἴδιου συμφέροντος καὶ χάριν τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν διαδλέπει ἀκριβῶς ἐν τῇ χάριν τῶν τέκνων θυσίᾳ της.

Ἐἶδομεν ὅτι ἡ βῆσις τῆς διδασκαλίας τοῦ R. εἶναι διπλή: ἀφ' ἑνὸς ὅτι ὑπάρχουν ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, ἀφ' ἑτέρου ὅτι μόναι αὗται εἶναι ἠθικαί. Τὸ πρῶτον δὲν κατώρθωσε ν' ἀποδείξῃ παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς του. Ἐφ' ὅσον ἄρα δὲν ἀπέδειξε τὴν ὑπαρξίν ἀνιδιοτελῶν πράξεων δὲν ἀπέδειξε καὶ τὴν ἀγάπην ὡς ἀνιδιοτελεῖς πράξιν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑποθεθῆ ὅτι ὁ R. κατώρθωσε καὶ ἀπέδεικνε τὴν ὑπαρξίν ἀνιδιοτελῶν πράξεων καὶ πάλιν ἡ ὑπαρξίς μὲν τοιούτων πράξεων θὰ εἶχεν ἐπιστημονικὴν σημασίαν, ἡ ἀγάπη ὅμως ὡς περιεχόμενον τοῦ Ἠθικοῦ δηλ. τοῦ δέοντος γενέσθαι δὲν θὰ εἶχεν ἕξιαν ἐπιστημονικὴν μεγαλύτεραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἔχει καὶ τώρα ἄνευ τῆς ἀποδείξεως τῶν ἀνιδιοτελῶν πράξεων. Διότι τότε θὰ εἶχομεν δύο κατηγορίας πράξεων: τὰς ἰδιοτελεῖς καὶ τὰς ἀνιδιοτελεῖς. Τοῦτο θὰ ἀπετέλει τὸ «εἶναι» (Sein). Διατὶ θὰ ἀπέδιδαμεν τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἠθικοῦ εἰς τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις καὶ ὄχι τὰς ἰδιοτελεῖς; Ὁ Rehmke μᾶς λέγει ὅτι τὸ ἠθικὸν πράττειν δηλ. τὸ δέον γενέσθαι εἶναι τὸ ἀνιδιοτελεῖς ἢ ἐξ ἀγάπης πράττειν. Ἀλλὰ δὲν ἐξηγεῖ οὐδὲ μᾶς ἀποδεικνύει διατὶ τοῦτο καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετον εἶναι τὸ ἠθικόν. Περὶ ἐπιστημονικότητος βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν ἀποτελεῖ τὸ Ἠθικόν.

Ἄλλ' ὅς ἴδωμεν ἐγγύτερον πῶς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ὁ Rehmke. Ἡ εὐδαιμονιστικὴ Ἠθικὴ δὲν δύναται νὰ παράσχω ἐπιστημονικὴν βῆσιν εἰς τὴν Ἠθικὴν, διότι δὲν ἀναγνωρίζει τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, αἱ ὁποῖαι κατ' αὐτὸν πράγματι ὑπάρχουν. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀναφαίνεται μία σύγχυσις καὶ ἀστοχος ἀνάμιξις δύο διαφόρων ἐπόψεων τῆς Ἠθικῆς. Ἀφ' ἑνὸς δηλ. τῆς Ἠθικῆς ὡς ἐξηγητικῆς ἀρχῆς τοῦ εἶναι, ἀφ' ἑτέρου τῆς Ἠθικῆς ὡς καθοριστικῆς ἀρχῆς τοῦ δέοντος γενέσθαι. Καλιτσουάνκι «Ἀρχεῖον» τόμ. 6 (1926) Γ'.

Διότι τὴν μὲν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν ὡς πρὸς τὴν ἐπιστημονικότητα τὴν κρίνει μόνον ὑπὸ τὴν πρώτην ἐποψιν, τῆς ἐξηγήσεως τοῦ εἶναι, καὶ τὴν ἀπορρίπτει καθόσον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ὑπάρχοντος καὶ ἀνιδιοτελεῖς πράξεις τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξίν πλήρως αὐτὴ ἀρνεῖται, τὴν δὲ ἠθικὴν τῆς ἀγάπης τὴν κρίνει ὑπὸ τὴν δευτέραν ἐποψιν, τοῦ καθορισμοῦ τοῦ δέοντος γενέσθαι, καὶ ταύτην ἀποδέχεται ὡς περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ. Ἄλλ' ἐρωτᾶται εἰς τί ἐκ τῶν δύο νομίζει ὁ R. ὅτι δύναται νὰ παρασχεθῇ ἐπιστημονικὴ βία; Εἰς τὴν ἠθικὴν ὡς ἀρχὴν ἐξηγοῦσαν ἀπλῶς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, ἢ εἰς τὴν ἠθικὴν ὡς θέτουσαν κανόνας, τοὺς ὁποίους ὀφείλουσαν ν' ἀκολουθοῦν οἱ ἄνθρωποι; Ἄν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι λέγει περὶ τῆς εὐδαιμονιστικῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος ὀφείλει νὰ δεχθῇ τὸ πρῶτον, ἂν ἐξ ἄλλου λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν διατύπωσιν τῆς ἰδίας τοῦ ἠθικοῦ ἀντιλήψεως, τῆς ἠθικῆς τῆς ἀγάπης, τὸ δεύτερον. Ἄλλ' ὁ τρόπος οὗτος ἤκιστα συμβιβάζεται πρὸς τὴν Δογματικὴν. Διότι ἐνῶ ἀπορρίπτει τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν, ὡς ἀρχὴν ἐξηγητικὴν τῶν πράξεων καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἠθικῶς πράττειν δηλ. τὸ δέον γενέσθαι εἶναι τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν. Πόθεν ἴσως τοῦτο; Ἐφ' ὅσον τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν δὲν τὴν ἔκρινεν ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ δέοντος γενέσθαι διὰ τὴν προτιμᾶ ταύτης τὴν ἠθικὴν τῆς ἀγάπης; Ἐὰν πάλιν τὴν ἔκρινεν ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ δέοντος γενέσθαι πῶς ἀπέδειξεν ὅτι δὲν δύναται νὰ παράσχω ἐπιστημονικὴν βίαν εἰς τὴν ἠθικὴν, ἀφοῦ οὔτε τὴν ἀγάπην ἀπέδειξεν ὡς περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ; Διατὶ αὕτη καὶ ὅχι ὁ ἠδονισμὸς τοῦ Ἐπικούρου;

Τὸ σφάλμα τοῦτο τοῦ R. εἶναι βασικόν, διότι οὐδεὶς ὑπάρχει λογικῶς εἰρμὸς μεταξὺ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα λέγει περὶ τῆς εὐδοκιστικῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ὅσων ἀναπτύσσει περὶ τῆς ἠθικῆς τῆς ἀγάπης. Δογματικῶς συνεπὴς θὰ ἦτο ἡ διδασκαλία τοῦ Rehmke ἂν καὶ τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος καὶ πάσας ἐν γένει τὰς ἠθικὰς ἐξήταζεν εἰς μίαν ὑπάτην διαίρεσιν (εὐδαιμονιστικὰς καὶ μὴ εὐδαιμονιστικὰς) ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ δέοντος γενέσθαι καὶ ἀπεδείκνυε ὅτι αἱ εὐδαιμονιστικαὶ ἠθικαὶ δὲν δύναται νὰ δώσουν ἐπιστημονικὴν βίαν εἰς τὴν ἠθικὴν· ἀλλὰ καὶ πάλιν θὰ ὄφειλε περαιτέρω ν' ἀποδείξῃ ἢ ὅτι μόνον ἡ «μὴ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ» εἶναι ἡ ἠθικὴ τῆς ἀγάπης ἢ ὅτι μετὰ καὶ ἄλλων μὴ εὐδαιμονιστικῶν ἠθικῶν ἢ ἠθικῆς τῆς ἀγάπης ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ. Ἐξ ἴσου λογικῶς συνεπὴς θὰ ἦτο ὁ Rehmke ἂν ἀνεχώρει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξευρέσεως μιᾶς ἠθικῆς ἠθικῆς ἐξηγοῦσας ἀπλῶς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἐξήταζε πάσας τὰς ἠθικὰς εἰς μίαν ὑπάτην ταύτην διαίρεσιν (εὐδαιμονιστικὰς καὶ μὴ εὐδαιμονιστικὰς) καὶ ἀφοῦ ἀπεδείκνυεν ὅχι μόνον

ὅτι ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν, ὡς ἐξηγητικὴν ἀρχὴν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἐπιστημονικὴν βίαν, διότι δὲν ἀναγνωρίζει τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὅτι εὐδαιμονιστικαὶ πράξεις δὲν ὑπάρχουν καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξουν καθ' ὁλοκληρίαν, τότε μόνον ἐστρέφετο πρὸς τὴν μὴ εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶσα ἐν γένει πράξις τῶν ἀνθρώπων θὰ ἦτο ἀντιεὐδαιμονιστικὴ. Ἀλλὰ καὶ πᾶν ἐὰν ὄφειλεν ὁ R. νὰ ἀποδείξῃ ὅτι μὴ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ καὶ ἠθικὴ τῆς ἀγάπης ταυτίζονται. Θὰ ὑφίστατο καὶ μίαν τρίτην δυνατὴν λογικὴν συνεπίαιον τοῦ R. Νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἠθικὰς πάσας εἰς μίαν ἀνωτάτην διαίρεσιν ὑπ' ἀμφοτέρων τὰς ἐπόψεις καὶ νὰ ἐξαγάγῃ δι' ἑκατέραν τούτων χωριστὰ συμπεράσματα.

Μόνον ἂν ἡ διδασκαλία τοῦ R. ἠδύνατο νὰ ὑπαχθῇ εἰς τινὰ τῶν ἀνωτέρων λογικῶν δυνατοτήτων θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐπιστημονικὴ. Ἄλλ' ἀντὶ τούτων ὁ R. ἢ συγχέει καὶ ἀναμιγνύει ὅπως ἀτόπως τὰς δύο κακατευθύνσεις τῆς ἠθικῆς τὴν μὲν ἠθικὴν τῆς Σωφροσύνης καὶ τοῦ Καθήκοντος κρίνων ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἐξηγήσεως τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τὴν δὲ ἠθικὴν τῆς ἀγάπης ὡς παρέχουσαν κανόνας «ἠθικοῦ πράττειν» δηλαδὴ τοῦ δέοντος γενέσθαι, ἢ κρίνει ἀμφοτέρων ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ δέοντος γενέσθαι καὶ ἀπορρίπτει τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν ἀδικαιολογητῶς χωρὶς ν' ἀποδείκνυη διὰ τὴν ἠθικὴν αὕτη δὲν δύναται νὰ παράσχω ἐπιστημονικὴν βίαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διὰ τὴν ἀγάπην καὶ ἀνιδιοτελεῖα ταυτίζονται.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος κρίσει τοῦ ἀποτυχάνει ὁ R. διότι φρονεῖ ὅτι τὸ «καθήκον» καὶ «ἠθικόν» δὲν ταυτίζονται καὶ ὅτι οὐχὶ πᾶσα ἐκ τῶν καθήκοντος ἀπορρέουσα πράξις δέον νὰ χαρακτηρηθῇ ἠθικὴ, καθόσον καθήκον προϋποθέτει μίαν βιωτικὴν ἐνότητά καὶ ὑποταγὴν εἰς ταύτην, δοθέντος δὲ ὅτι τοιαῦτα βιωτικὰ ἐνότητες εἶναι πολλὰ καὶ οὐχὶ μίαν ἀναφαίνονται καθήκοντα πρὸς πολλὰς τοιαύτας. Ποῖα ἐκ τούτων εἶναι ἠθικὰ; ὅλα; ὅχι βεβαίως, διότι τοῦτο θὰ συνέβαινε μόνον ἂν ὑπῆρχε μίαν καὶ μόνον βιωτικὴ ἐνότης.

Καὶ ἡ συλλογιστικὴ ὁμοίως αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι παραγνωρίζει τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὅρου «καθήκον» καὶ «ἐκ καθήκοντος πράττειν». Ἀμφότερα εἶναι ἐννοιαὶ «τυπικαί» εἶναι δηλαδὴ ἐννοιαὶ, αἱ ὁποῖαι δὲν ὀρίζουν τὸ περιεχόμενον των, ἀλλὰ διδοῦν ἀπλῶς μίαν μορφήν, ἕνα τύπον, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ πληρωθῇ δι' οἰονδήποτε περιεχομένου. «Πᾶν κατὰ καθήκον» ἢ ὅπως λέγει ὁ Kant «πράττει οὕτως, ὥστε ἡ ἀρχὴ τῆς θελήσεως νὰ δύναται κατὰ πάντα χρόνον νὰ ἰσχύσῃ συγχρόνως καὶ ὡς ἀρχὴ μιᾶς γενικῆς νομοθεσίας» ἐξαγγελλόμενον ὡς ἠθικὸν παράγγελμα δὲν λέγει τί ὄφειλε τις συγκεκριμένως καὶ εἰδικῶς νὰ

πράττει, αλλά λέγει απλώς ότι ηθικόν είναι τὸ ἐκ καθήκοντος πράττειν και ἀποκλείει τοῦ ηθικοῦ τὸ ἐκ μὴ καθήκοντος πράττειν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἢ τυπικότητος τοῦ παραγγέλματος συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐπιχειρεῖ καθορισμὸν τοῦ καθήκοντος, οὔτε δίδει περιεχόμενον εἰς τὴν ἔννοιαν τούτου, ἀλλὰ ἀφίνει τὴν πλήρωσιν τούτου εἰς τὰ άτομα. Ἐνῶ δὲ ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος εἶναι καθαρῶς τυπική, ὁ Rehmke κρίνων ταύτην ἀναμιγνύει στοιχεῖα τοιαῦτα, τὰ ὅποια θὰ εἶχον θέσιν μόνον ἂν ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος ἦτο ἔννοια οὐσιαστικῆ, δηλ. ἔννοια παρέχουσα ἀμέσως ὄλον αὐτῆς τὸ περιεχόμενον. Λέγει δηλ. ὁ Rehmke ὅτι πολλὰ βιωτικὰ ἐνότητες και ἐπομένως καθήκοντα πρὸς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν. Ἀλλὰ μήπως ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος πρεσβεύει ὅτι τὸ καθήκον εἶναι ἀποτέλεσμα και ἀναφέρεται πρὸς μίαν μόνον βιωτικὴν ἐνότητα, τῆς Ἀνθρωπότητος λ.χ. ἢ τοῦ Κράτους; διατε μίας και ὄχι δύο ἢ ἀπέριων; Τί ἐμποδίζει τὴν ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος, ὡς τυπικὴν ἠθικὴν νὰ ἀναγνωρισθῇ και νὰ σχετισθῇ πρὸς πολλὰς τοιαύτας ἀνθρωπίνας ἐνότητας, ἐφ' ὅσον δὲν μᾶς παρέχει οὐσιαστικὴν ἔννοιαν (περιεχόμενον) τοῦ καθήκοντος, ἀποδεχομένην μόνον μίαν τοιαύτην και ἀποκλείουσαν τὰς λοιπὰς; Ἀσφαλῶς οὐδέν. Ἀνεξαρτήτως τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος ἢ κατ' αὐτῆς πολεμικῆ τοῦ Rehmke διὰ τῆς προταθείσης συλλογιστικῆς δὲν εἶναι ἐπιτυχῆς διότι δύναται νὰ συμβιβασθῇ μετὰ πολλὰς βιωτικὰς ἐνότητας, δεχομένη πᾶσαν πρᾶξιν ὡς περιεχόμενον τοῦ καθήκοντος και συνεπῶς ὡς ἠθικὴν, πλὴν ἐκείνων, αἱ ὅποια δὲν προέρχονται ἐκ καθήκοντος και τὰς ὅποιας μόνον ἀποκλείει. Τί εἶναι καθήκον και ποῖον εἶναι τοῦτο ἐν ἐκάστη συγκεκριμένη περιστάσει δὲν λέγει ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος ἀλλὰ γνωρίζει και πρέπει νὰ γνωρίζῃ πᾶς ἄνθρωπος.

Ἐκ τοῦ τοιούτου καθαρῶς τυπικοῦ χαρακτήρος τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος προκύπτει και ἕτερον τι. Ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος δὲν δύναται νὰ παρατεθῇ πλησίον τῶν διαφόρων ἠθικῶν, διότι ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος τ. ἐ. τοῦ ὀφείλει ἀρμόζει πρὸς πᾶσαν ἠθικὴν διδασκαλίαν, ἐφ' ὅσον τῆς ἠθικῆς ἔργον εἶναι ἡ ἀναστήλωσις τῶν κανόνων ἐκείνων, τοὺς ὅποιους ὀφείλου ν' ἀκολουθοῦν εἰ ἄνθρωποι κατὰ τὰς πράξεις των. Ὅτι θὰ ἡδυνάμεθα καταχρηστικῶς νὰ ὀνομάσωμεν ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος θὰ ἦτο ἡ ἠθικὴ τοῦ Kant, ἢ ὅποια θέτει ὡς ἀνωτάτην ἀξίαν τὸ κατὰ καθήκον πράττειν. Εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ Kant τὸ ὀφείλει, τὸ ὅσον ἀκολουθεῖ πᾶν ἠθικὴν διδασκαλίαν προσλαμβάνει μίαν ἐξαιρετικὴν θέσιν και μίαν εἰδικὴν σημασίαν. Ἀλλὰ και πάλιν συνήθως ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ βιβλιογραφίᾳ ἡ ἠθικὴ τοῦ Kant θεωρεῖται

ὡς τυπικὴ και ὁ Kant ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τοῦ φορμαλισμοῦ ἐν τῇ ἠθικῇ, χωρὶς οὐδαμοῦ, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, νὰ θεωρεῖται ἡ καντιανὴ ἠθικὴ, ὡς ἰδιαιτέρα ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος.

Ἀλλὰ ὄχι μόνον ἐσφαλμένως παρατίθεται ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος ὡς ἰδιαιτέρα διάκρισις τῆς ἠθικῆς ἐν γένει ἀλλὰ και ἡ διαίρεσις τῆς ἠθικῆς ταύτης εἰς ἠθικὴν κυριαρχίας, ἠθικὴν Κοινωνίας και Κοινοτήτος δὲν στηρίζεται λογικῶς. Ἡ βιωτικὴ ἐνότης Κοινωνία και Κοινοτήτος στηρίζεται ἐπὶ τῆς κοινῆς θελήσεως μᾶς λέγει ὁ R. ἀλλὰ μήπως ἡ βιωτικὴ ἐνότης τῆς κυριαρχίας δὲν στηρίζεται ἐπίσης ἐπὶ κοινῆς θελήσεως; Ἄν και τι διαφέρει τῆς Κοινοτήτος και τῆς Κοινωνίας; Ἄν ὄχι τότε πῶς γίνεται λόγος περὶ ἠθικῆς ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει βούλησις;

Τέλος και αἱ περὶ ἠθικῆς τῆς Κοινοτήτος σκέψεις τοῦ Rehmke δὲν εἶναι ἐπιτυχῆς, διότι νομίζει, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Κοινοτήτος στηρίζεται ἐπὶ τῆς θελήσεως, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, πρέπει νὰ θελήσουν ὄλοι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐνῶ ἂν ἐστηρίζετο ἡ ἀνθρωπότης ὡς Κοινοτήτος ἐπὶ τοῦ αἰσθάνεσθαι ἢ τοῦ φαντάζεσθαι και ὄχι τοῦ βούλεσθαι τότε οὐδεμία θὰ ὑπῆρχεν δυσκολία, διότι ταῦτα εἶναι κοινὰ εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἄλλο σφάλμα τοῦ Rehmke, διότι τὸ αἰσθάνεσθαι και φαντάζεσθαι δὲν παίζει ρόλον διάφορον τοῦ βούλεσθαι. Καὶ ἂν ἦτο δυνατόν νὰ νοσηθῇ, ὅτι μία κοινωνία ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ βούλεσθαι ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αἰσθάνεσθαι ἢ τοῦ φαντάζεσθαι και τότε δὲν θὰ ἦτο διάφορος ἢ κρίσις, καθ' ὅσον ὅπως τὸ βούλεσθαι κατὰ περιεχόμενον εἶναι διάφορον εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον, εἴτω και τὸ αἰσθάνεσθαι και τὸ φαντάζεσθαι κατὰ περιεχόμενον ποικίλλουν κατ' ἄνθρωπον. Ἐκαστος ἄνθρωπος ἔχει ἴδιαν ψυχροσύστασιν διαφέρουσαν τῶν λοιπῶν. Ὅτι τὸ αἰσθάνεσθαι και τὸ φαντάζεσθαι εἶναι κοινὰ εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Rehmke, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει παρ' ὅτι ὄλοι αἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται και φαντάζονται, ὅπως ἀκριβῶς και ὄλοι αἱ ἄνθρωποι θέλουν. Τὸ ζήτημα εἶναι ὄχι ἂν τὸ αἰσθάνεσθαι, τὸ φαντάζεσθαι και τὸ βούλεσθαι εἶναι κοινὰ εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸ τί αἰσθάνονται, τί φαντάζονται και τί θέλουν ἐκάστοτε αἱ ἄνθρωποι, τοῦθ' ὅπερ ὁ Rehmke οὐδὲν ὀρθῶς θέγει.

Ἀσχέτως ὅμως πρὸς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην τοῦ Rehmke ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος ἢ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς Κοινωνίας ἢ τῆς Κοινοτήτος ὄχι μόνον δὲν μᾶς φέρει πέραν τῆς εὐδαιμονιστικῆς ἠθικῆς ἀλλ' ὀπολεῖται κατὰ πολὺ ταύτης. Διότι ἐκ καθήκοντος πρὸς μίαν Κοινωνίαν ἢ Κοινοτήτητα ἢ ἐν γένει πρὸς μίαν ἐνότητα ἀνθρώπων πράττειν σημαίνει συμφῶνως πρὸς μίαν προγενεστέραν βούλησιν πράττειν, τ. ἐ. τὴν βούλησιν ἐκείνην, ἐπὶ τῆς ὅποιας στηρίζεται ἡ Κοινωνία ἢ ἡ Κοινοτήτος.

Είναι φανερόν, ὡς ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ R. ὁμολογεῖ, ὅτι πᾶσα Κοινωνία ἢ Κοινότης στηρίζεται ἐπὶ θελήσεως. Ἡ βούλησις πρὸς ἐπιχείρησιν πράξεως τινος ἀπορροεύσῃ ἐκ καθήκοντος πρὸς τὴν Κοινωνίαν ἢ τὴν Κοινότητα εἶναι συνέχεια ἢ μᾶλλον ἀποτελεσματὶς τῆς ἀρχικῆς θελήσεως. Ὡς πρὸς ταύτην παρίσταται ὡς τι τὴν δευτερογενῆς, ἐνῶ ἐκεῖνη εἶναι τὸ πρωτογενῆς. Ἄρα ἐκ καθήκοντος πρὸς μίαν Κοινότητα ἢ Κοινωνίαν πράττειν δὲν σημαίνει τίποτ' ἄλλο εἰμὴ συμφώνως πρὸς μίαν ἐνιασίαν θέλησιν πράττειν, συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν, τὴν προγενεστέραν, τὴν ἀρχικὴν θέλησιν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἢ ἔρευνα τῆς βουλήσεως δὲν δύναται νὰ σταματήσῃ εἰς τὸ ἐκ καθήκοντος πράττειν, διότι πέραν αὐτοῦ ὑπάρχει ἑτέρα βούλησις, ἢ βούλησις ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἢ βιωτικὴ ἐνότης, ἢ ὁποία εἶναι ὅπως ἀνεξάρτητος πρὸς τὸ ἐκ καθήκοντος πράττειν. Ἄν ἐξετάσωμεν τὴν βούλησιν ταύτην, τὴν «πρωτογενῆ» — ἄς τὴν ὀνομάσωμεν οὕτω ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐκ καθήκοντος, τὴν «δευτερογενῆ» — θὰ ἴδωμεν ὅτι αὕτη δὲν εἶναι παρὰ μία γυμνὴ θέλησις πρὸς τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν, δηλαδὴ μέσον πρὸς σκοπὸν. Ἐκπληροῦ τις καὶ πράττει τὸ καθήκον του συμφώνως πρὸς τὴν Κοινωνίαν ἢ τὴν Κοινότητα, ἀλλὰ συγχρόνως ἀνανεώνει καὶ τὴν ἀρχικὴν θέλησιν του περὶ ὑπάρξεως Κοινωνίας ἢ Κοινότητος, δηλαδὴ ἐνεργεῖ πράξεις, τὰς ὁποίας ἠθέλησε ἀμέσως καὶ ἐμμέσως, διότι ἠθέλησε τὴν βιωτικὴν ἐνότητα καὶ συνεπῶς ἐχούσας ὡς τελικὸν σκοπὸν τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν.

Κατὰ ταῦτα ὁλόκληρος ἡ Ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος περιλαμβάνεται εἰς τὴν εὐδαιμονιστικὴν Ἠθικὴν. Ὅχι ὅμως ὑφ' ἣν ἔννοιαν ὁ Rehmke ζητεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν Kant ὡς οὐχὶ ξένον πρὸς τὸν εὐδαιμονισμόν (σ. 20 κ. ἐπ.) πράγμα τὸ ὅποτον δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι ὁ Kant εἶναι κυρίως ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἤσκησε σφοδρατάτην πολεμικὴν κατὰ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ἀλλ' ἀντικειμενικῶς. Καὶ δὴ τὸ ἐκ «καθήκοντος πράττειν» εἶναι εἰδικωτέρα κατηγορία δηλ. εἶδος τοῦ «πράττειν», ὡς τοιοῦτο δὲ ἐνταῦθα νοοῦμεν τὸ ἐκ βουλήσεως πράττειν, ἄρα καὶ τὸ ἐκ καθήκοντος πράττειν εἶναι εἶδος τοῦ ἐκ βουλήσεως πράττειν. Ἀλλὰ πᾶν τὸ ἐκ βουλήσεως πράττειν εἶναι μέσον πρὸς σκοπὸν. Πάντοτε ὡς τελικὸν σκοπὸν καὶ ἀρχικὸν αἴτιον ἔχει τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν ἔστω καὶ ἂν φαινομενικῶς ἀπατᾷ ἢ πράξις καὶ ἐμφανίζεται ξένη πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν. Μόνον τὸ γεγονός δι' ἠβελήθη τῆς προσδίδει τὸν εὐδαιμονιστικὸν χαρακτήρα. Ἐπομένως καὶ τὸ ἐκ καθήκοντος πράττειν, ὡς μέρος τοῦ πράττειν ἐν γένει στηριζόμενον καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ βούλεσθαι τελειοῦ καὶ τοῦτο πρὸς τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν καὶ συνεπῶς ἡ Ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία μερική, μία εἰδικὴ εὐδαιμονιστικὴ Ἠθικὴ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἠθικὴ τῆς ἀγάπης, τὴν ὁποίαν θέτει ὁ Rehmke ὡς

ἀρχὴν καὶ βάσιν τῆς ἠθικότητος, περιλαμβάνεται εἰς τὴν εὐδαιμονιστικὴν Ἠθικὴν. Ἐφ' ὅσον ὁ R. παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς του δὲν κατορθώσῃ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξὴν ἀνιδιοτελῶν πράξεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἠθέλησε νὰ στηρίξῃ τὴν ἀγάπην ἔπεται ὅτι ἡ ἀγάπη διὰ τὸν ἀναχωροῦντα ἀπὸ τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἀρχὴν εἶναι ἰδιοτελής, διότι δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀγάπη, καίτοι δὲν ὑπάρχουν ἀνιδιοτελεῖς πράξεις. Ἐφ' ὅσον δὲ ἄλλως τε τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν ἀποτελεῖ εἶδος τοῦ πράττειν, ὅτι ἰσχύει περὶ τούτου ἰσχύει ἀναγκαιῶς καὶ περὶ ἐκεῖνου. Ἐπομένως ἀφοῦ πᾶν πράττειν εἶναι εὐδαιμονιστικόν ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν εἶναι εὐδαιμονιστικόν.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ Rehmke περὶ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἐξ ἀγάπης πράττειν, ὡς ἀνιδιοτελῶν εἶναι προφανῶς εἰλημμένη ἐκ τῆς χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ πρυτανεύει ἡ ἄρνησις τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ καὶ ὁ ἀσκητισμὸς ὡς μέσον δὲ κατάλληλον πρὸς τοῦτο θεωρηθῆ ἡ ἀγάπη. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι εἶναι πλάνη νὰ θεωρεῖται ἡ ἀγάπη ὡς ἐκδήλωσις ἄλτρουισμοῦ. Τότε ἔπρεπε καὶ ὁ ἔρωσ, ἢ ὑψίστη ἴσως βαθμὶς τοῦ ἐγωισμοῦ, νὰ θεωρηθῇ καὶ οὗτος ὡς ἐκδήλωσις ἄλτρουισμοῦ καὶ ἀντιεγωισμοῦ. Ἀμφότερα εἶναι εὐδαιμονιστικὰ τὸ ἐν περισσώτερον τοῦ ἄλλου. Ἀγάπη ἀνιδιοτελής εἶναι ἔννοια ἀσύλληπτος καὶ συνεπῶς ἐξ ἀγάπης πράττειν, ὑφ' ἣν ἔννοιαν νοεῖ τοῦτο ὁ R. μόνον ὡς μεταφυσικὴ ἀρχὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ οὐδέποτε ὅμως ὡς ἠθικὸν ἀξίωμα ἀξιοῦν ἐπιστημονικότητα.

Διὰ νὰ ἀποφυγῇ νὰ ὁμολογήσῃ ὁ Rehmke τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐξ ἀγάπης πράττειν καὶ διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ κρατήσῃ αὐτὸ μακρὰν τῆς εὐδαιμονιστικῆς Ἠθικῆς ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ εἰς συλλογισμοὺς, οἱ ὁποῖοι τὸν ἄγουν εἰς προφανῆς λογικὸν ἀδιέξοδον. Ἄς ἴδωμεν ἐγγύτερον πῶς ταῦτα. Συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὴν Ἠθικὴν τῆς ἀγάπης, παρατηρεῖ, ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ συμβιβασθῇ ἢ μᾶλλον νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὴν Ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος, κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ἡ Ἠθικὴ τῆς ἀγάπης ὡς ἀπορρέουσα ἐκ τῆς Ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος. Ἐν ἄλλαις λέξεσι δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ὁ τύπος «ὀφείλεις νὰ πράττῃς ἐξ ἀγάπης». Τοῦτο θὰ ἦτο κατὰ τὸν Rehmke μία ἀντίφρασις καθ' ἑαυτήν, μία *contradictio in se*, διότι «οὐδὲν ἐκ καθήκοντος πράττειν δύναται νὰ εἶναι ἀντιεὐδαιμονιστικόν», ἀντιεὐδαιμονιστικόν δὲ εἶναι μόνον τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν. Ἐπομένως πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ συνύπαρξις ἐν τῇ Ἠθικῇ τοῦ καθήκοντος, ὅπου εἶναι εὐδαιμονιστικόν στοιχεῖον καὶ τῆς ἀγάπης, ἢ ὁποία εἶναι στοιχεῖον ἀντιεὐδαιμονιστικόν, ἐφ' ὅσον τοῦ ἠθικοῦ προϋποθέσιν ἀποτελεῖ ἡ ἀνιδιοτελεῖα ἢ ξένη καὶ ἀπηλλαγμένη παντός εὐδαιμονισμοῦ; Μία τοιαύτη σύνθεσις εἶναι κατὰ τὸν Rehmke ἀδύνατος. Ἐλλ' ἐνταῦθα ἀ-

κριδώς εδρυσκόμεθα πρὸ ἀδιεξόδου ἂν δεχθῶμεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Rehmke. διότι θὰ δεχθῶμεν ἀφ' ἑνὸς ὅτι τὸ καθήκον εἶναι εὐδαιμονιστικὸν καὶ μόνον ἀντιευδαιμονιστικὴν τὴν ἀγάπην, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἀγάπην μακρὰν εὐδαιμονιστικῶν παραγόντων ὀφειλομένον συνεπεῖς πρὸς ὅ,τι ἀρχικῶς περὶ ταύτης θὰ δεχθῶμεν, νὰ ἀπορρίψωμεν καὶ νὰ ἀποβάλωμεν τῆς ἠθικῆς τῆς ἀγάπης τὸ καθήκον. Ἄλλὰ τότε τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ ὁλόκληρος ἡ διδασκαλία τοῦ Rehmke ὅχι μόνον ἐκ τοῦ λόγου ὅτι δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς στηριζομένη ἐπὶ βάσεως ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένης—ὁπότε καὶ πάλιν θὰ εἶχε, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, πλησίον τῶν ἄλλων ἠθικῶν διδασκαλιῶν τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς—ἀλλὰ κυρίως διότι χάνει τὴν σημασίαν τῆς ὡς πρακτικῆς φιλοσοφίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τῆς ἠθικῆς ἔργον εἶναι νὰ ἐξηγήσῃ ἀφ' ἑνὸς τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ μᾶς δώσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ, νὰ μᾶς προσδιορίσῃ τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀνωτάτην ἀξίαν, ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ θέσῃ ἠθικὰ παραγγέλματα, συμφώνως πρὸς τὰ ὅποια «ὀφείλου» οἱ ἄνθρωποι νὰ ρυθμίσουν τὸ βούλεσθαι καὶ τὸ πράττειν των. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀποστολὴν καὶ τὸ ἔργον τῆς ἠθικῆς, ὡς πρακτικῆς φιλοσοφίας ὡς διδασκαλίας τοῦ «δέοντος» (des Sollen). Ἄν εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἠθικῆς δὲν ἴσταιται τὸ «ὀφείλεις» δὲν ἔχει αὐτὴ πλέον οὐδεμίαν ἀξίαν. Ἄς ἐξετάσωμεν, τί ἐκ τῶν δύο ἔργων τῆς ἠθικῆς ἐπιχειρεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Rehmke. Τὴν πρώτην, δηλ. τῆς ἐξηγήσεως τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων οὐδόλως, διότι οὐδὲν περὶ τούτου λέγει, ἄλλως τε καὶ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, διότι δὲν δύναται νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἐξηγεῖ ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, ὅταν ὡς περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ ἀναγνωρίζῃ μόνον τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, ἐνῶ συγχρόνως ὁμολογεῖ τὴν ὑπαρξίν καὶ ἰδιοτελῶν πράξεων. Ὡς ἐπιστημονικὴ ἠθικὴ ἡ διδασκαλία τοῦ αὐτοῦ δὲν θὰ εἶχε καμμίαν σημασίαν, διότι θὰ ἄφινεν ἐκτὸς τὰς ἰδιοτελεῖς πράξεις, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξίν καὶ αὐτὸς δέχεται, περὶ τῶν μάλιστα τὴν μελέτην του διὰ τῆς φράσεως ὅτι ἐκάστη συνείδησις φέρει ἐν ἑαυτῇ οἶονε ὡς πολυχρῶμον τάπητα, τὴν Σωφροσύνην, τὸ Καθήκον καὶ τὴν Ἀγάπην. Ἀσφαλῶς ἄρα ὁ R. ἐπιδιώκει τὴν δευτέραν ἀποστολὴν τῆς ἠθικῆς δηλ. νὰ καθορίσῃ τὴν ἐννοίαν τοῦ ἠθικοῦ καὶ νὰ ὀρίσῃ τὸ ἠθικῶς πράττειν, δηλ. ἐκεῖνο τὸ πράττειν, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀφείλου οἱ ἄνθρωποι νὰ συμμορφῶνται. Ἄλλὰ πῶς δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο ἐφ' ὅσον ἀποκρούει τὴν ἐννοίαν τοῦ καθήκοντος ἐκ τῆς ἠθικῆς, διότι αὐτὴ ἔχει χαρακτηριστικὰ εὐδαιμονιστικόν; Ἄλλὰ τότε τίνα ἀξίαν καὶ τίνα σημασίαν ἔχει τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν ὅταν δὲν ἐξαγγέλλεται διὰ τοῦ «ὀφείλεις»; Πρὸς τί τότε θὰ ἀνεστηλοῦν

το αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι καὶ πρὸς τί θὰ διευτυποῦντο τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα καὶ τὰ παραγγέλματα ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν ὄφειλον νὰ τὰ τηροῦν καὶ νὰ τὰ ἀκολουθοῦν; Ἴδου εἰς ποῖον λογικὸν ἀδιεξόδον φθάνει ὁ Rehmke ἀναχωρῶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως ἀνιοτελῶν πράξεων. Προσπαθεῖ νὰ φέρῃ τὴν ἠθικὴν τῆς ἀγάπης μακρὰν τῆς εὐδαιμονιστικῆς ἠθικῆς καὶ νὰ τὴν τοποθετήσῃ εἰς τὸν ἀνιψηθὲν ταύτης πόλον. Εἰς τοσοῦτο πιέζεται πάλιν ἐκ τῆς βάσεως τῆς ὅλης τοῦ ἠθικῆς διδασκαλίας δηλ. τῶν ἀνιδιοτελῶν πράξεων ὡς μόνου περιεχομένου τοῦ ἠθικοῦ. Ἐνταῦθα ἔμως ἀντὶ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀντιευδαιμονιστικὴν ἠθικὴν κατεκρίμνησεν αὐτὴν ἐξ ὁλοκλήρου θυσιάσας εἰς τὴν ἀντιευδαιμονιστικὴν ταυ ἀντίληψιν αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ἠθικῆς ἐν γένει, τὸ ὀφείλεις.

Ἐπομένως καθίσταται φανερόν, ὅτι μόνον ἂν ἐθεώρει ὁ Rehmke τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν ὡς εὐδαιμονιστικὸν θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ συνδέσῃ πρὸς τὸ ἐκ καθήκοντος πράττειν. Πέραν τοῦ καθήκοντος θὰ ἐτοποθετῆ τὴν ἀγάπην καὶ πέραν ταύτης τελικῶς τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν.

* *

Αὗται ἦσαν αἱ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἠδύνατό τις νὰ κάμῃ κρινῶν τὴν ἠθικὴν τοῦ Rehmke. Ἐξ ὅσων περὶ αὐτῆς ἀναφέρθησαν κατέστη φανερόν ὅτι αὐτὴ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιστημονικὴ ἠθικὴ, δηλαδὴ ὡς ἠθικὴ, τῆς ὁποίας τὴν βάσιν ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, τ. ἐ. γνώσις κτηθεῖσα διὰ τῶν λογικῶν μέσων καὶ ἡ ὁποία ὡς τοιαύτη παρ' οὐδενὸς δύναται ν' ἀμφισβητηθῆ. Παρ' ὅλας τοὺς ἐπαγγελίας ὁ Rehmke δὲν κατόρθωσε νὰ παράσχῃ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐπιστημονικὸν ἔρρισμα, διότι αὐτὴ τὴν ὑπαρξίν ἀνιδιοτελῶν πράξεων ἀπέδειξεν αὐτὴ ὅτι τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν ἀποτελεῖ τὸ ἠθικῶς πράττειν.

Ἄλλ' ἀφοῦ ὡς ἐπιστημονικὴ ἠθικὴ δὲν ἔχει ἀξίαν ἡ διδασκαλία τοῦ Rehmke στερεῖται πάσης ἄλλης ἀξίας; Ναὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς ἂν εἶχεν ἤδη δεθῆ ἐπιστημονικὴ βᾶσις εἰς τὴν ἠθικὴν, ἡ ὁποία νὰ ἀναγνωρίζεται ὡφ' ὅλων γενικῶς τῶν ἠθικοφιλοσόφων. Ἐφ' ὅσον ὁμοῦ, ὡς γνωστὸν, τοιαύτη βᾶσις ἐν ἐξημερέθῃ εἰσέτι καὶ συνεπῶς οὐδεμίαν ἠθικὴν διδασκαλίαν εἶναι τῆς ἄλλης ἐπιστημονικωτέρα—ὅπὸ τὴν ἐποψίν ἐννοεῖται τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἠθικοῦ—διότι ἐλλείπει τὸ μέτρον καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἀντικειμενικῆς κρίσεως, ἔπεται ὅτι πᾶσαι αἱ γνωσταὶ ἠθικαὶ διδασκαλῆαι ἔχουν ἐκάστη τὴν ἀξίαν των. Ἐπομένως τόσον ἡ ἠθικὴ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων ὅσον καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ τοῦ Βουδισμού, τόσον ἡ ἠθικὴ τοῦ Kant ὅσον καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ Rehmke καὶ πᾶσαι ἐν γένει αἱ ἠθικαὶ ἔχουν ἢ μίαν παρὰ τὴν ἄλλην τὴν ἀξίαν των. Πᾶσαι ἀποτελοῦν «ἄεσφόρους ἠθικάς» διδασκαλίας καὶ μόνον διὰ τὸν ἀποδεχόμενον αὐτὰς ἀποτελοῦν «τὴν ἠθικὴν». Ἄρα

και του Rehmke η ἠθική, διὰ τὸν μὴ ἀποδεχόμενον αὐτὴν καιροὶ μὴ ἀποτελοῦσα «τὴν ἠθικὴν», δὲν παύει ὁμως νὰ εἶναι «μία ἠθικὴ», ἢ ὁποία δύναται νὰ τοποθετηθῆ πλησίον τῶν λοιπῶν.

Ἄλλὰ ἐρωτᾶται εἶναι ἀδύνατον νὰ δοθῆ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐπιστημονικὴ βῆσις; Ἀποκλείεται λογικῶς ἡ ἐπιστημονικότης τῆς ἠθικῆς; Ἡ Λογικὴ δὲν φθάνει μέχρις αὐτοῦ, ὥστε νὰ ἀπαντήσῃ καὶ ἡ ὄχι. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ Λογικὴ δὲν μᾶς βοηθεῖ δύναται νὰ δοθῆ καὶ ἡ μία ἀπάντησις καὶ ἡ ἄλλη. Τὸ πλεον τούτου εἶναι προσωπικὴ ἀντίληψις καὶ πίστις. Δὲν θὰ ἡδυνάμεθα ὁμως, ἴσως νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἠθικὴν ὡς τυπικὴν ἐπιστήμην δηλ. ὡς Τοπολογίαν, ὡς μέρος τῆς καθόλου Λογικῆς καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσωμεν ἐπὶ τῆς θελήσεως καθ' ὃν τρόπον τὴν καθ' αὐτὸ Λογικὴν ἐπὶ τῆς σκέψεως; Εἶναι ἄραγε δυνατόν τοῦτο; Ἴσως ὄχι, οὐ μόνον διότι δὲν ἐγεννήθη ἀκόμη ὁ Ἀριστοτέλης τῆς τυπικῆς ταύτης ἠθικῆς, ὥστε νὰ μᾶς καθορίσῃ τοὺς ἠθικοὺς τύπους, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἀναλογία αὐτῆ μεταξὺ σκέψεως καὶ βουλήσεως εἶναι ἀστήρικτος. Ἀπριωριστότης τῶν ἠθικῶν τύπων διότι ἀνθεωρήσωμεν τὴν ἠθικὴν ὡς τυπικὴν Ἐπιστήμην θὰ δεχθώμεν καὶ αὐτὴν ὡς τὴν Λογικὴν a priori—δὲν θὰ ἐπαληθεύεται ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας, ὡς συμβαίνει ἐπὶ τῆς Λογικῆς τῆς σκέψεως. Ἡ ἐμπειρία οὐδέποτε ἐκλόνει τὴν ἀληθειαν τῶν λογικῶν νόμων, ἀλλὰ τὸναντίον μάλιστα αὐτοὶ—καιροὶ a priori λαμβανόμενοι—ἐπαληθεύονται ἐκ τῆς πείρας. Τοῦτο ὁμως εἶναι λίαν ἀμφίβολον ἂν θὰ συνέβαιεν εἰς τὴν ἠθικὴν, διότι ἡ καθημερινὴ ζωὴ θὰ παρείχε καθῆμερὰ παραδείγματα ἔξω τῶν τυχόν εὐρεθέντων ἠθικῶν τύπων.

Ἄλλὰ καὶ ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ μολοντί αὐτὴ διὰ τῆς Ἀρχῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἀναχωρεῖ, ἐξηγεῖ πάσας ἐν γένει τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, δὲν μᾶς λύει τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς. Ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ ἀσχαλεῖται μόνον μὲ τὸ «εἶναι» ἢ μᾶλλον τὸ «γενόμενον» μὴ θέτουσα τοὺς κανόνας τοῦ «δέοντος γενέσθαι». Ὅταν ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ θέσῃ κανόνας καὶ παραγγέλματα, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποία ὀφείλου νὰ συμμορφώωνται οἱ ἄνθρωποι τότε πλεον χάνει τὴν ἐπιστημονικότητά της, διότι δὲν ἀποδεικνύει τὴν βῆσιν της. Ἐπομένως καὶ ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ ὅτω διατυπούμενη—ἄς λάβωμεν λ.χ. τὰς διαφορὰς εὐδαιμονιστικὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων φιλοσόφων—ἔχει τὴν θέσιν της καὶ τὴν ἀξίαν της πλησίον τῶν ἄλλων ἠθικῶν χωρὶς νὰ δύναται αὐτὴ κατὰ τρόπον λογικῶς δικαιολογημένον νὰ προτιμηθῆ τῶν ἄλλων.

Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡ τοῦλάχιστον δὲν ἐξηγηρέθη εἰσέτι μία ἀνωτάτη Ἀξία, Ἀξία ὄλων τῶν Ἀξιών, ἐκ τῆς ὁποίας πλεον λογικῶς θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν πάσας τὰς λοιπὰς. Ἐκάστη ἠθικὴ ἔχει καὶ τὴν ἰδίαν τῆς ἀνωτάτην Ἀξίαν καὶ τὴν ἰδίαν

τῆς ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἀνωτάτου Ἀγαθοῦ καὶ τοῦτο χαρακτηρίζει ὡς ἠθικὸν καὶ ἠθικὴν πράξιν τὴν εἰς ἐκπλήρωσιν τούτου τείνουσαν. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν κατόρθωσαν οἱ ἠθικοφιλόσοφοι ὄλων τῶν ἐποχῶν νὰ συμφωνήσουν περὶ τῆς ἀνωτάτης Ἀξίας καὶ τοῦ ὑψίστου Ἀγαθοῦ, δὲν μαρτυρεῖ τίποτ' ἄλλο παρ' ὅτι τὰ πεδία τῆς ἠθικῆς, ὡς διδασκαλίας τῶν Ἀξιών διέπει κατ' ἐξοχὴν ὁ «Σχετικισμός» καὶ τὸ «λογικῶς ἀδικαιολόγητον» (Relativismus, Irrationalität) Ἐφ' ὅσον ἀπόδειξις τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης Ἀξίας διὰ τῆς Λογικῆς καὶ συνεπῶς ἐπιστημονικῆς γνώσεως εἶναι ἀδύνατος ὁ Σχετικισμός εἶναι ἡ μόνη ὀρθὴ περὶ τῶν ἠθικῶν ἀξιών διδασκαλία. Θὰ ἐρωτηθῆ ὁμως, πῶς εἶναι αὐτός ἀληθὴς καὶ ὀρθὸς ἐῶ οὐδεμία ἠθικὴ διδασκαλία δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς «ὀρθὴ διδασκαλία» ἀλλὰ μόνον ὡς «μία ἠθικὴ διδασκαλία». Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι δύκολος. Ὁ Σχετικισμός εἶναι ἀληθὴς διότι ἀποδεικνύεται. Ἀποδεικνύεται ἀκριβῶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οὐδεμία ἠθικὴ διδασκαλία δύναται νὰ ἀποδειχθῆ ὡς ὀρθή, διότι ἐλλεῖπει τὸ μέτρον καὶ τὸ κριτήριον τοῦ ὀρθοῦ. Ἐπὶ τῆς ἀδυναμίας ἀκριβῶς ταύτης τῆς ἀποδείξεως τῆς ὀρθότητος τῶν ἠθικῶν διδασκαλιῶν στηρίζεται ὁ Σχετικισμός. (1) Ἡ ἀδυναμία τῆς ἀποδείξεως δὲν ἐπατείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ Σχετικισμοῦ, διότι οὗτος δὲν ἀποτελεῖ ἠθικὴν διδασκαλίαν, δηλαδή δὲν θέτει ἠθικὰ παραγγέλματα οὔτε ἀνχοτηλώνει ἠθικὰς ἀξίας, τὰς ὁποίας ὀφείλου ν' ἀκολουθοῦν οἱ ἄνθρωποι. Ἄν ἐπραττε τοιοῦτό τι ὁ Σχετικισμός, τότε καὶ αὐτὸς θὰ ἐστερεῖτο βάσεως ἐπιστημονικῆς καὶ συνεπῶς δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ ὁμιλῆ κανεὶς περὶ ἀποδείξεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ ὁ Σχετικισμός δὲν ἐπιχειρεῖ τίποτε ἄλλο εἰμὴ παρατηρῶν τὰς διαφορὰς ἠθικὰς διδασκαλίας πιστοποιεῖ τὴν ἀδυναμίαν τῆς λογικῆς ἀποδείξεως τούτων, χωρὶς νὰ διδῆ προτίμησιν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην διδασκαλίαν. Δύναται ἄρα ὁ Σχετικισμός νὰ συμβιβασθῆ πρὸς πᾶσαν ἠθικὴν διδασκαλίαν, διότι καθὼς εἶπομεν, αὐτὸς δὲν προσδιορίζει τὴν ἀνωτάτην Ἀξίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως πιστοποιεῖ τὴν ἀνυπαρξίαν ἀπολύτου τοιαύτης. Ἐπομένως ὑπὸ τὸν Σχετικισμὸν δύναται νὰ στεγασθῆ πᾶσα ἠθικὴ διδασκαλία τὸσον ὁ Ἡδονισμὸς τοῦ Ἐπικούρου, ὅσον καὶ ἡ ἀντιεὐδαιμονικὴ ἠθικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸσον ἡ ἠθικὴ τοῦ Spinoza ὅσον καὶ τοῦ Kant καὶ τέλος πᾶσα κοσμοθεωρία καὶ ἔτι πλεον πᾶσα ἀξία παντὸς ἀνθρώπου.

Ἄλλ' ἀφοῦ διὰ μὲν τὸ «εἶναι» δηλαδή τὰς γενομένας πράξεις ὁ Εὐδαιμονισμὸς ἰσχύει ὡς ἀρχὴ ἐξηγητικὴ, διὰ δὲ τὸ «δέον γενέσθαι» ὁ

1) Βλ. Κριτικὴν τῆς Rechtsphilosophie M. E. Mager παρὰ Δ. Σ. Βεζαν-νὴ ἐν Ἀρχ. Οἰκον. καὶ Κοινων. Ἐπιστημ. τ. 5 σ. 425.

Σχετικισμὸς ἰσχύει ὡς ἀρχὴ πιστοποιοῦσα τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀποδείξεως τῶν ἠθικῶν διδασκαλιῶν καθίσταται ἀπαραίτητος ἢ λογικὴ συναρμογὴ ἄμφοτέρων τούτων, ἐφ' ὅσον τὸ «εἶναι» καὶ τὸ «δέον» ἀποτελοῦν τὰ δύο τμήματα τῆς ἠθικῆς ἐν γένει. Εἰδικώτερον ἐρωτᾶται τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τὸ εἶναι ἰσχύει ὁ εὐδαιμονισμὸς δὲν ἀσχεῖ ἐπιρροὴν τινα ἐπὶ τοῦ δέοντος γενέσθαι; Ἀσφαλῶς ἀσχεῖ. Ἐφ' ὅσον διὰ τὸ εἶναι ἰσχύει ὁ εὐδαιμονισμὸς ἔπεται ὅτι καὶ διὰ τὸ δέον γενέσθαι ἰσχύει ἐξ ἴσου ὁ εὐδαιμονισμὸς, διότι τὸ «δέον γενέσθαι» εἶναι εἶδος τοῦ «εἶναι» δηλ. τοῦ «Πραγματικοῦ» κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ «Ἰδεώδες». Ἡ κατ' ἄλλην διατύπωσιν ἀφοῦ πᾶσα ἀνθρωπίνη πράξις — δηλαδὴ τὸ εἶναι — εἶναι εὐδαιμονιστικὴ, ἔπεται ὅτι καὶ μία εἰδικωτέρα κατηγορία ἀνθρωπίνων πράξεων, αἱ ἠθικαὶ πράξεις, αἱ πράξεις αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ γίνωνται — δηλαδὴ τὸ δέον γενέσθαι — θὰ εἶναι κατὰ λογικὴν ἀνάγκην καὶ εὔται εὐδαιμονιστικά. Ἀφοῦ δὲ οὕτω πᾶσαι αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις, ἄρα καὶ αἱ δέουσαι γενέσθαι, εἶναι εὐδαιμονιστικά ἔπεται περαιτέρω ὅτι πᾶσα ἠθικὴ διδασκαλία, ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου, τὸ ὅποιον εἶδει εἰς τὸ ἠθικόν, εἶναι εὐδαιμονιστικὴ. Ἀντιεὐδαιμονιστικὴ διδασκαλία ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην — δηλαδὴ διὰ τὸν δεχόμενον τὴν ἀρχὴν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ — εἶναι αὐτόχρημα ἀδύνατος. Καὶ ἡ καντιανὴ ἠθικὴ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, παρ' ὅλην τὴν ἀντιεὐδαιμονιστικὴν του ἀντίληψιν δηλ. ὅτι ἠθικῶς πράττει ἐκεῖνος, ὅστις ἐκάστοτε ἀρνείται ἑαυτὸν καὶ τὴν εὐχαρίστησιν, ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην εἶναι εὐδαιμονιστικὰ διδασκαλία ἐκ τοῦ γεγονότος καὶ μόνον ὅτι ἀναφέρονται εἰς πράξεις ἀνθρώπινας, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ γίνωνται. Μὴ εὐδαιμονιστικὴ δύναται νὰ θεωρηθῆ μία ἠθικὴ διδασκαλία εἴταν ἀπαιτεῖ πράξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνωνται. Ἄλλ' ἐκ τοῦ ὅτι πᾶσα ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ δέοντος γενέσθαι, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι κατ' ἀνάγκην εὐδαιμονιστικὴ δὲν ἔπεται βεβαίως ὅτι καὶ ὁ εὐδαιμονισμὸς ἀποτελεῖ ἠθικὴν διδασκαλίαν. Τοῦτο ἐτονίσθη ἤδη ἀνωτέρω ἐν δυνατόν ἀκόμη νὰ μᾶς εἴπῃ ὁ εὐδαιμονισμὸς. Ὅτι τὸ ἀνώτατον ἀγαθὸν καὶ ἡ ἄνωτάτη Ἄξια εἶναι ἡ ἴδια εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χάριν αὐτῆς πάντοτε ἐνεργεῖ οὗτος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἀποτελεῖ τοῦτο ἠθικὴν διδασκαλίαν, διότι δὲν μᾶς καθορίζει ποῖα εἶναι ἡ εὐδαιμονία. Ἐνταῦθα ἀκριβῶς τοῦ σταματᾶ ὁ εὐδαιμονισμὸς ἐμφανίζεται ὁ Σχετικισμὸς, ὁ ὁποῖος μᾶς πιστοποιεῖ ὅτι περὶ τοῦ ἀνωτάτου τούτου ἀγαθοῦ, τῆς εὐδαιμονίας, δὲν ὑπάρχει κριτήριον. Ἄρα πᾶσα ἠθικὴ διδασκαλία καὶ πᾶσα περὶ τούτου ἀντίληψις ἔχει τὴν Ἄξιαν τῆς. Καὶ ἐφ' ὅσον οὐδὲν ὑπάρχει μέτρον πρὸς καθορισμὸν τῆς εὐδαιμονίας, δύναται νὰ ὑπάρξουν περὶ ταύτης τόσαι ἀντιλήψεις ὅσαι καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Γῆς ἀνθρώποι χωρὶς τοῦ ἐνός ἢ τῶν πολλῶν ἢ κρίσις νὰ εἶναι ἢ ὀρθότερα τῶν ἄλλων.

Ὁ Σχετικισμὸς ἄρα εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς, ἢ ὁποῖα δύναται νὰ ἐνώσῃ τὴν ἠθικὴν μετὰ τὴν Λογικὴν.

ΤΟ ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΝ ΝΟΜΙΣΜΑ

ΥΠΟ Α. ΣΠΟΥΡΓΙΤΗ

I.

Ἡ μελέτη τοῦ αὐστριακοῦ νομίσματος καὶ τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὴν σταθεροποίησιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν μεταλλικῆς δάσεως, ἀποτελεῖ ἀξίαν λόγου συμβολὴν διὰ γενικωτέραν ἐρευναν τῆς προσπάθειας πρὸς διακανονισμὸν τῶν συναλλαγματικῶν καταστάσεων ἐτέρων χωρῶν.

Ἡ Αὐστρία, ἣτις εἶχε συγκεντρώσει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, πλείστους ξένους λαοὺς καὶ εἶχε ἀποτελέσῃ Κράτος τάξεως καὶ θαυμαστῆς διοικήσεως, προαγαγοῦσα καὶ ἐκπολιτίσασα τὰς διαφόρους ταύτας, ἐθνότητας, ὑπέστη οἰκτρὸν τεμαχισμὸν καὶ, ὅτε ἀνηγορεύθη ἡ νέα Αὐστριακὴ Δημοκρατία τὴν 12)11)1918, ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς ἦτο 83.833 Χμ.² καὶ περιελάμβανε 6 1/2 ἐκ. κατοίκους, ἔναντι 676.648 Χμ.² καὶ 51 ἐκ. κατοίκους πρὸ τοῦ πολέμου, χωρὶς ἐξόδου πλέον πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀπέμενον ἐν μικρὸν σῶμα μεθ' ὕδροκεφάλου κεφαλῆς, τῆς Βιέννης, ἣτις τὸ ἔτος 1923 εἶχε κατοίκους 1.866.147 (1910 2.031.498) ἦτοι τὰ 28 1/2 ἑκατοστά τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὅλης Ἐπικρατείας.

Ἡ μετὰ τὸν πόλεμον κατάστασις πολιτικὴ, οἰκονομικὴ καὶ ἰδίως δημοσιονομικὴ ἦτο ἀθλίαι. Ὑπῆρχεν ἐντελής ἔλλειψις οὐ μόνον χρημάτων ἀλλὰ καὶ τροφίμων, σίτου, γαιάνθρακος καὶ πρώτων ὕλων. Οἱ ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῆς Αὐτοκρατορίας λαοὶ ἐκήρυξαν ἀμελικτον ἐμπορικὸν ἀποκλεισμὸν πρὸς τὴν μητέρα αὐτῶν. Ἐπεκράτει πλήρης ἀναρχία εἰς τὰ οἰκονομικά τοῦ Κράτους. Οἱ ὑπάλληλοι ἦσαν ὑπεράριθμοι καὶ ἡ σπατάλη, ἣν αἱ ἀδύναται Κυβερνήσεις ἠδυνάτουσαν νὰ περιορίσουν, ἐξήντησε τὰ δημόσια ταμεῖα.

Πρὸς σωτηρίαν δὲν ἀπέμενέ τι ἕτερον ἢ ἡ Ἐνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς Γερμανίας, ἣν καὶ ἐψήφισεν ἡ Συντακτικὴ τὴν 12)3)1919, μὴ πραγματοποιηθεῖσα ἕνεκεν τῆς ἀπολύτου ἀρνήσεως τῶν Δυνάμεων, κυρωθείσης διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ ἀπὸ 10)9)1919.

Εἶναι ἀνάγκη, ὅπως κατανοηθῆ ἡ πορεία τοῦ νομίσματος καὶ πῶς κατωρθώθησαν αἱ ἐπελθούσαι μεταβολαί, νὰ ρίψωμεν ἐν ἐπιτροχάδην βλέμμα ἐπὶ τῶν διαφόρων ἔρων τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς.

Ἡ ἀρχαία μοναρχία ἀπετέλει ἐν οἰκονομικὸν σύνολον. Τὰ διάφορα αὐτῆς μέρη συνεπληροῦντο ἀμοιβαίως, παραγωγικῶς καὶ ἀναλωτικῶς. Νῦν ἡ Αὐστρία, στερηθεῖσα τῶν διαφόρων αὐτῆς χωρῶν, εἶναι ὑποχρεω-